

Konstantin Veliký

Jeho jméno (celé **Flavius Valerius Constantinus**) je možné psát s K, protože řecký znělo Kónstantinos – z toho vzniklo i počestně označení, nebo je psát latinsky: Constantinus.

Prameny jsou hlavně křesťanské, ale ani :pohanské nechybějí. Důležitá je Eusebiova kronika z 2. poloviny 4. stol., Lactantiův spis De mortibus persecutorum, životopis Origo Constantini imperatoris, jeho činy a povaha jsou popsány v panegyricích (XII Panegyrici Latini), Historia Augusta, Zósimos, Paulus Orosius, apod.

Narodil se kolem r. 274 v Naissu (Niš) v Dácii. Dnes by to myslím bylo v Srbsku. Jeho otec pocházel z vyšších kruhů, matka Helena, křesťanka, naopak z chudé rodiny. Narodila se v Bithýnii.

Úkol:

Kde leží Bithýnie, do které diecéze a praefektury patří.

Jeho **otec** Constantius Chlorus se stal členem Diocletianovy tetrarchie r. 293. Jeho úkolem bylo zlikvidovat Carausiovu usurpaci, ke které došlo v Británii. Aby se stal členem tetrarchie, musel se rozvést s Helenou a vzít si za manželku dceru augusta Maximiana.

Úkol:

S jakým titulem a jaké pravomoci tento titul znamenal?

Syn Konstantin byl vzat na Diocletianův dvůr, částečně jako rukojmí za otcovu věrnost, částečně jako možný příští caesar. Doprovázel na válečných taženích Diocletiana a Galeria. Hned r. 293 byly vyraženy mince s legendou Constantinus caesar, ale vzápětí s ním Diocletianus přestral počítat.

Galeria se obával, uprchl k otci a účastnil se s ním výpravy proti Skotům do Caledonie. Jeho otec zemřel **r. 306** v Yorku a Konstantin byl povolán vojskem rovnou s titulem **augustus**. Hlavní zásluhu na jeho provolení měl jeden z vysokých velitelů jeho otce, **alamanský král** Crocus.

Úkol:

Uveďte aspoň některé další (jsou vždy pozdější) případy, kdy se na nastolení císaře podíleli hlavně barbaři.

Konstantin začal vládnout v Gallii a Británii. Podnikal tažení proti **Alamanům a Frankům**, Byla vítězná. Franské zajatce nechal bojovat v cirku se šelmami, protože prý se k ničemu nehodili, ani ke službě ve vojsku. Stalo se ro r. 306, tedy před Konstantinovým obrácením. Znova porazil Franky i r. 310.

Nazariův panegyrik na císaře o tom píše:

Je snadné zvítězit nad lidmi bázlivými a nechtivými boje, jež Řecko příjemné živí a Orient rozkoší sladkých. Římského vojáka však, jakým ho stvořila kázeň, anebo drsného Franka, který se živí jen masem lovené divoké zvěře a pro chudobu, v níž žije, životem pohrdat umí, je velmi obtížné zdolat a zajmout neméně tak.

Úkol:

Vyložte pojem panegyrikus.

Uveďte aspoň dva významné Franky, kteří se dostali do vysokých velitelských funkcí nebo se stali uzurpátory císařské moci už ve 4. stol.

V r. 311 zemřel Galerius a **zbylí císařové byli čtyři**. Konstantin tehdy vládl v Gallioi a Britannii, Maxentius v Itálii, Hispánii a Africe, Licinius v Illyriku, Řecku a Thrákii a Maximinus Daia ovládal římská území za Bosporem.

Úkol:

Byla moc rozdělena podle praefektur jako za Diocletianovy tetrarchie?

Konstantinovým nepřítelem se stal **Maxentius**, další nepřátelství panovalo mezi Maximinem Daiou a Liciniem.

Někde mezi dn. Colmarem, odkud Konstantin proti Maxentiovi vytáhl a Římem, uviděl císař i jeho vojsko **znamení kříže**. Píší o tom, Eusebius, Lactantius, Nazarius, který nebyl křesťan, vyslovuje pochybnosti.

Prvním Konstantinovým úspěchem na tažení **v r. 312** bylo získání Verony, která se mu vzdala. Poté následovala bitva, která je nazývána bitvou u Saxa rubra nebo u Mulvijského mostu. Poražený Maxentius zahynul ve vodách Tiberu. Po dvouměsíčním pobytu v Římě odešel Konstantin do Milána. Tam si vzal za manželku Liciniovu sestru. Vydal zde především však proslulý **milánský edikt**.

Úkol:

Vyložte pojem edikt (tj. ke komu se obrací edictum a ke komu rescriptum).

V r. **313 Licinius** porazil Maximina Daiu. Zůstali jen dva spoluvládci. Liciniu vládl východu říše až po hranice Itálie.

Po novém tažení proti Frankům se Konstantin rozhodl vytvořit novou sféru císařské moci ze středních částí říše, a to z Illyrské praefektury, pro svého švagra Bassiana. Licinius odmítl, což znamenalo **válku** mezi nimi. Skončila však **smírem**.

Nepřátelství ovšem trvalo, Licinius, který byl dříve tolerantní, začal také ostře vystupovat proti křesťanům, jimž Konstantin naopak stále více přál.

V jejich prospěch vyhlášoval různá opatření. Dovolil propuštění otroků v kostelích. V R. 321 zakázal úřední úkony v neděli, r. 323 osvobodil křesťany od jakékoli účasti na státních polyteistických kultech. Církev obdarovával statky a učinil z ní právníckou osobu. Kleriky osvobodil **od povinností k jejich městům a od vykonávání tzv. sordida munera**.

Na mincích se přestaly objevovat legendy typu *Mars und Genius populi Roimani, ba i Sol invictus*, nahradily je nejprve neutrální nápisy jako: *Beata tranquillitas, Providentia Augustorum, Instinctu divinitatis*.

Úkol:

Na několika řádcích vyložte, co pro církev znamenalo, že byla uznána právníckou osobou.

Stejným způsobem vysvětlete, čím bylo důležité osvobození od povinností k městským kuriím.

Konstantin patřil také k vládcům, kteří na území říše ve velkém usazovali barbary. V r. 322 porazil **Góty**, kteří překročili Dunaj a mnoho jich usadil v podunajských provinciích. Zároveň se rozhodl překročit hranice **Liciniova území**. R. 323 jej porazil a dva roky nato dal popravit. Stal se jediným vládcem celé říše.

Jeho rozhodnutí pro křesťanství znamenalo také vytvoření **nových vztahů** mezi církví, velmi dobře v té době již organizovanou, a státem. Církev nebyla do té doby zvyklá se státem spolupracovat, navíc

Konstantin se o ní snažil rozhodovat. Pomohl potlačit donatisty v severní Africe, jejichž heslem bylo *Quid est imperatori cum ecclesia?* Charakteristická je odpověď biskupa Optata z Mileve: *Non est enim imperium in ecclesia, sed ecclesia in imperio Romano.*

Úkol:

Přeložte si tyto výroky. Pak na několika řádcích napište, který z nich se pro vztah římské říše a církve stal charakteristickým a proč.

Konstantin bojoval také proti **ariánství**, vzniklému v Alexandrii. Níkájské vyznání víry se stalo základem kréda katolíků.

Úkol:

V čem spočívalo ariánské učení?

Ve stejném roce, kdy se konal koncil v Níkaji, dal císař usmrtit svého syna Crispa, manželku a některé přátele. Lítost nad těmito skutky jej později odvedla od ortodoxie zpátky k ariánství.

Dvacetiletí své vlády oslavil v Římě, kde odmítl vystoupit na Capitol, čímž velmi urazil zdejší senát.

Úkol:

Z jakých důvodů již Řím nevyhovoval jako hlavní město a císařské sídlo? Kde a proč byla nová císařská sídla vybrána?

Na evropské straně Bosporu ležela řecká obec Byzantium. Za římské nadvlády měla poměrně pohnuté osudy. Brzy se stala spojencem Říma, protože byla stále znepokojována Thráky. Vespasianus však Byzantium zbavil jeho samostatnosti a včlenil je do provincie Thrákie. Sept. Severus rozbořil jeho hradby a jako vesnici je podřídil městu Perinthu. Caracalla mu městský status vrátil ale za Galliena bylo Byzantium popleněno. Přes neopevňenou obec pronikali daleko do říše Gótové, proto bylo za ilyrských císařů znova opevněno.

Úkol:

Kdo byl první z ilyrských císařů a kdy vládl? Pocházel některý z římských císařů z arabského prostředí?

R. 330 Konstantin Byzantium znova vybudoval, a to jako druhé hl. město říše (Nea Rhóma). Město dostalo jméno po něm. Stejně tak jako Řím se stalo samostatnou správní jednotkou, bylo vyčleněno z teritoria provincie Europa, kde leželo. Jako první město v říši nebylo zasvěceno starým římským božstvům, ale Kristu.

Úkol:

Měla -li Konstantinopolis stejný statut jako Řím, jaký úředník stál v jejím čele? Co to pro obyvatele znamenalo z ekonomického hlediska (privilegia)?

Východní části říše dával Konstantin Veliký přednost. Byla to polovina, v níž se hovořilo řecky, která měla více životaschopných měst, půda tu byla většinou ve státních (císařských) rukou, byla dobře obhospodařována a nezůstávala ležet ladem. Byla tu stará tradice specializovaných řemesel a obchodu.

R. 359 byl pro Konstantinopol ustaven **senát**. Nebyli v něm tak bohaté a vlivné osobnosti jako na Západě, což císařům lépe umožňovalo senát ovládat. Konstantinopolský niskup měl (až do prvního církevního schismatu mezi Západem a Východem) druhé místo po římském. Tím byla ze své výsostné církevní pozice odstraněna egyptská Alexandrie.

Konstantinopol měla i **vynikající strategickou polohu**. Pokud Římané dokázali ovládat zdejší úžiny a moře, byla nenapadnutelná.

Poslední léta Konstantinovy vlády neznamena úplný mír. Na Rýně sice panoval klid, ale na východě V r. 331 požádali Sarmati a Vandalové Konstantinopol o pomoc proti Gótům. Císař ji rád poskytl, poněvadž začínala známá římská politika vůči barbarům, z nichž Římané podporovali slabší proti silnějším a snažili se udržovat v barbarském světě rovnováhu.

Gótská král Ararich vtrhl do Moesie, kde jej porazil Konstantinův syn Konstantin. Nový gótský král Geberich porazil sarmatský kmen Limigantů, které Gótové považovali za své otroky. Mnoho zbylých Limigantů usadil císař v provincii Pannonie i jinde v Podunají.

Úkol:

Napište v několika řádcích, jaké výhody přinášelo říši usídlování větších skupin barbarů na jejím území.

Konstantin může být považován za největšího vojevůdce po Aureliani. Byl však také samostatným **reformátorem**, který v mnohém dopracoval reformy Diocletianovy a mnohé rovněž inovoval.

Nebudeme zde již hovořit o jeho zcela nové politice vůči římskému náboženství.

Pokud se týká **daní**, zátěž obyvatel za něho ještě vzrostla doplněním daně chrysargyron.

Úkol:

Koho se tato daň týkala a jak často byla vybírána?

Zcela nově řešil otázku znehodnocování mincí. Zavedl nový zlatý nominál, **solidus**. Jeho hodnota byla vysoká. Za pět solidů mohla rodina skromně žít po celý rok, 30 solidů činily roční náklady na 1 vojáka. Svrchní plášť měl hodnotu 1 solidu. Z důvodu takto vysoko nastaveného nominálu musel stát razit i drobnější mince, jako byl např. tremissis, stříbrná siliqua, měděný follis nebo nummus.

Měna, již Konstantin zavedl, si velmi dlouho udržovala svou hodnotu a dobré jméno ve světě. Byla dále používána nejen po celou dobu existence Byzantské říše, ale i v barbarských státech. Ve gfranských zákonících jsou kompozice uvedeny ve dvojí měně, v solidech a denariích. Odsud známe hodnotu solidu např. v 6. stol. meč byl za 12 solidů, kráva za jeden.

Pokud se týká **stavů**, máme až z r. 331 dochován zákon o připoutání kolónů k půdě. O tom, že Konstantin původní zákon inovoval, svědčí jeho privilegia ve prospěch Palaestiny jako kolébky křesťanství. K půdě připoutaní nájemci se nazývali adscripticii nebo censibus adscripti, užíval se i název originarii (od origo, původ; museli zůstat tam, kde původně na půdě žili).

Úkol:

Popište stručně postavení rolníků připoutaných k půdě.

4. století je dobou, kdy zesílilo znevolnění **curiales**. Některá města ovšem získala lepší podmínky jako sídla císařských mincoven nebo zbrojních dílen.

V době tohoto císaře začalo také znevolňování **soukromých kolegií** (státních dílen již ve 3. stol.). Prvními byli lodní přepravci (navicularii, ale byli to také *frumentarii, olearii, pistores, suarii, boarii, porcinarii, vinarii, atd.*)

Úkol:

Přeložte si názvy kolegií a vyjádřete se ke specializaci v pozdně římské říši.

Výjimečnou slupinou se stali díky Konstantinovým privilegiím křesťanští **kněží**.

Úkol:

Proč bychom kněží nenazvali stavem?

Z **dvorských funkcí** zavedl Konstantin úřady obou vrchních finančních úředníků: *comes sacrarum largitionum* a *comes rei privatae*. (Za Diocletiana byl vrchním finančním úředníkem každé provincie její správce, pro diecézi zavedl funkci *rationalis summae rei*.)

Císařská rada za něj nabyla **definitivní podoby** tím, že v ní zasedali stálí *comites*. Nebyl to však orgán rigidní, i Konstantin často zval do rady úředníky, které k řešení státních záležitostí momentálně potřeboval, takže se zde mohl objevit např. *praefectus praetorio praesens*.

Úkol:

Uveďte, zda tito pokladníci byli členy císařské rady a název této rady.

Městský praefekt dosáhl za Konstantina hodnosti *illustris*. Kromě toho, že předsedal senátu, byl tento praefekt také garantem bezpečnosti města Říma nebo Konstantinopole, stál v čele tzv. *cohortes urbanae*, byli mu podřízeni *praefectus vigilum* (hasičské sbory) a *praefectus annonae*.

V **armádě** zavedl právě Konstantin (v rámci *comitatenses*) **funkce Magister peditum a Magister equitum**. Jinak ponechal změny, pocházející již z dřívější doby. Kromě císařské gardy, zvané *protectores*, zavedl nově jako gardové jednotky **scholae Palatinae**, podřízené *magistru officiorum*.

Úkol:

Jaký vývoj následoval v oblasti vrchního velení vojsku na Západě a na Východě?

Konstantin **zemřel** během příprav na tažení proti **Persii**. Vlady se ujali jeho synové. Na východě nejstarší Constantius (II.), který také převzal válku s Peršany, střední část říše získal Constans a západní část Constantinus II. Vlady se ujali s jednoznačným souhlasem vojska.

Úkol:

Po Konstantinovi nastoupil ještě jeden legitimní a jeden za uzurpátora považovaný císař, Uveďte jejich jména u prvního z nich stručně zhodnoťte jeho politiku.

Theodosius Veliký

Byl to poslední císař, který ještě vládl (třebas ne po celou dobu svého panování) nerozdělené říši a na dlouhou dobu i poslední aktivní vojevůdce. Po něm asi půl století již císařové armádám neveleli.

Jeho nástup k moci souvisí s krizovou situací, do níž se říše dostala **po bitvě u Adrianopole**. Theodosius byl znám jako vynikající vojevůdce a byl povolán z Hispánie, aby se stal velitelem římských jednotek v Thrákii. V lednu **379** jej Gratianus povolal svým spolucísařem.

On se chtěl s **Góty** raději smířit. Mnohé přibral do svých jednotek a také usadil jako rolníky na území říše. V Thessalonice však onemocněl a protože se domníval, že zemře, přijal křest. Gótové díky jeho

nemoci získali novou odvalu. Fritigern plenil Thessálii, Épeiros a Acháju. Alatheus a Safrax se svými Góty, Alany a Huny operovali v Pannonii.

Úkol:

Vyložte, kdo byl Fritigern.

Proti Gótům nejprve bojovali Gratianus a velitel franského původu Arbogast, i Theodosius se však uzdravil a o tom, že byl v bojích s Góty úspěšný svědčí to, že v listopadu 380 oslavil v Konstantinopoli triumf. Mezitím Fritigern zemřel a další známý gótský náčelník **Atharich** se Theodosiovi poddal (r. 381). Ve dvou fázích, r. 380 a 382, se podařilo zavázat skupinu Vizigótů i smíšenou skupiny vedenou Alatheem a Safrakem novými, a to foederátními smlouvami.

Barbaři byli usazení v provincii **Savii** (u řeky Sávy).

Na západě říše vládl Gratianus, zatímco Theodosiovi připadl východ. R. 383 byl však **Gratianus zavražděn** – snad kvůli své velmi prokřesťanské politice (byl to první císař, který se vzdal titulu Pontifex maximus). Při této příležitosti došlo k uzurpaci císařem na západě se prohlásil **Maximus. k** Uznala ho Gallie, Británie, Africa, Hispánie, částečně i Egypt. Zpočátku nebylo možné, aby proti němu Theodosius zasáhl kvůli perskému a saracénskému nebezpečí. Itálii proti němu chránil magister militum franského původu Bauto. Popraven byl tento vzdorocísař až r. 388.

Legitimním vládcem na západě se stal Gratianův syn **Valentinianus II.**, v té době ovšem nezletilý. Vládla za něho matka Iustina, přesvědčená ariánka. Sídliili v Miláně, kde byl za jejich vlády biskupem naopak velmi ortodoxní **Ambrosius** (sv. Ambrož). V jeho dochované korespondenci se dovídáme o mnoha nebezpečích, která mu hrozila ze strany císařovny a jejích v Miláně přítomných gótských vojáků. Postupem času představoval vládu na západě stále více magister utriusque militiae a další barbar ve vysoké římské funkci, Arbogast.

Úkol:

Krátce vyložte, jak se Vizigóti stali ariány.

Ortodoxii naopak prosazoval císař Theodosius. Roku 380 vydal zákon, podle kterého museli všichni obyvatelé říše přijmout ortodoxní vyznání. Zákon vyšel ještě dříve, než se r. 381 sešel **druhý ekumenický koncil v Konstantinopoli**. Císař tak rozhodl v ryze teologické záležitosti. Hned po Gratianovi i on přestal užívat titulu PM.

Peršané válku nevyhlásili, mezi Římany a jimi došlo však k dohodě o rozdělení **Arménie** (římskou zůstala její západní část). Na západě plenili alamanští Juthungové v Raetii.

V souvislosti s 10. výročím Theodosiovy vlády došlo k vybírání mimořádných daní a k tomu také k zásobovacím potížím v Antiochii. Město povstalo a císař je chtěl potrestat odebráním jeho městských výsad a podrobením Laodikei. Mj. však i zásluhou vynikajícího antiochijského rétora **Libania** získalo milost. Libaniovy řeči, přeložené do češtiny v rámci antické knihovny, jsou vynikajícím pramenem pro poměry pozdně antických **měst**, ale i venkova. Ukazují také poměry, v kterých žili **členové profesních kolegií** (v Antiochii konkrétně pekaři).

Úkol:

Vyložte, k jakým překážkám mohlo docházet při sňatcích příslušníků kolegií.

Jak upadaly tradiční městské samosprávy, přejímaly v některých městech politiku do svých rukou **cirkové strany**. Podle barvy dresů závodníků, kterým přáli, se dělili na modré, zelené, červené a bílé.

V cirku v Soluni dal velitel města zatknout oblíbeného závodníka těchto fanoušků, dav se vzbouřil a velitele usmrtil. Na Theodosiův příkaz vydaný v hněvu vojáci povraždili 6 nebo dokonce 7 tisíc diváků. Posel, který měl odvolat císařovo rozhodnutí, přišel pozdě. Theodosius reagoval pokáním, ale také zákonem, podle nějž směl být císařský rozsudek smrti vykonán až 30 dní po jeho vyhlášení.

Od počátku 90. let začal pak vydávat své **protipohanské zákony**. Výkon starých kultů a obětí zcela zakázal. Některé úkony (jako noční oběti starým bohům spojené s věštvím) byly stíhány smrtí. Kromě Říma bylo dovoleno bořit pohanské chrámy. Dovoleno bylo nyní jen křesťanské náboženství, ačkoli právě za Theodosiovy vlády působili a dosáhli dokonce vysokých úředních funkcí významní ctitelé starých římských bohů, jako byl Q. Aurelius Symmachus.

Úkol:

Čím tito starořímsky cítící muži při obhajobě někdejšího náboženství argumentovali?

Vrchní velitel vojska na západě říše Arbogast odmítl odstoupit ze svého postavení, když Valentinianus II. dosáhl již 20 let. Když mladý císař spáchal seberaždu (nebo byl zavražděn) nastolil Arbogast se souhlasem západořímského dvora na trůn magistra scriniorum Eugenia. Theodosius vytáhl na západ a Eugenia i Arbogasta porazil ve známé bitvě **na Frigidu** (v září 394), která je považována za **boj mezi křesťanstvím a pohanstvím**. V Theodosiově vojsku bylo velmi mnoho barbarů, mezi nimi i asi 20 tisíc Vizigótů, kterým velel **král Alarich I.**

Úkol:

Vysvětlete, jakou funkci vykonával magister scriniorum a komu byl podřízen.

Theodosius byl zakladatel dynastie theodosiovců. Dopustil se některých krutostí, kterých však litoval a jeho zákonodárství ukazuje, že se snažil obyvatelům říše vycházet vstříc.

Pokud byl někdo obžalován ze zločinu, měl mít měsíční lhůtu na to, aby uspořádal své domácí poměry a jeho děti musely být zaopatřeny. Mělo se jim dostat i části jinak konfiskovaného majetku jako dědictví.

Provinciálové neměli být nuceni dodávat státu obilí za nižší ceny, než jaké platily na trhu, ani je rolníci neměli být nuceni dopravovat daleko.

Daňoví výběřčí museli užívat poctivých měr a vah a všechna města musela mít své defensory, kteří sledovali i tuto sféru.

Obyvatelům bylo dovoleno vykonat vlastní spravedlnost vůči bandám lupičů, které je přepadaly v noci na silnicích nebo ve vsích.

Pevně stanovil, co je možno vyžadovat jakožto sordida munera.

Přísné byly jeho zákony proti polyteistům i heretikům, nedovolil vrátit do curie senátu sochu bohyně Vítězství. Na druhé straně je v Pacatově panegyriku nazván nejenom *numen*, ale také se zde hovoří o tom, že Bůh je spolupodílníkem na jeho vládě a že císař svými božskými šlépějami posvětil i domy soukromníků.

Pozdní antika byla zkrátka dobou řady změn, na které nebyli vždy obyvatelé impéria zcela připraveni.

Úkol:

Zhruba na jednu stránku napište, které procesy nebo události považujete za zvláště významné zlomy ve vývoji mezi antikou a středověkem.

Theodosius zemřel v lednu **roku 395**. Vláda v říši byla rozdělena mezi jeho dva syny. Byl posledním vládcem, který vládl impériu jako celku. Konstantinopolští císařové, kteří vládli po r. 476, se ovšem domnívali, že se situace jediné vlády nad říší opět obnovila.